

УДК 343.8(477)

К.А. АВТУХОВ, канд. юрид. наук, Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

ЗАКОНОДАВЧА ІНІЦІАТИВА ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНО- ВИКОНАВЧОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЗАСУДЖЕНИХ НА МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ

Ключові слова: право на медичну допомогу, медико-санітарне забезпечення засуджених, правовий статус засуджених, Кримінально-виконавчий кодекс

На виконання міжнародних зобов'язань та з метою удосконалення правового регулювання процесу виконання кримінальних покарань десять років тому було прийнято Кримінально-виконавчий кодекс України (далі – КВК України). Окремі положення зазначеного Кодексу були новелами вітчизняного законодавства, втім значна частина норм, з певною трансформацією запозичена з чинного раніше Виправно-трудоного кодексу України (1970 р.). До їх числа можна віднести і ст.116 КВК України – «Медико-санітарне забезпечення засуджених до позбавлення волі» – базою для якої стала 76 стаття Виправно-трудоного кодексу. За час дії чинного КВК України до ст.116 суттєвих змін законодавцем не вносилося¹, так само, як і до інших норм, пов'язаних із реалізацією права засуджених на медичну допомогу, отже вони доволі тривалий час функціонували без змін.

Однак останнім часом робота над їх змістом значно активізувалась: до Парламенту внесено низку законопроектів, якими пропонується суттєво переформулювати правові

¹ Лише у 2012 р. були змінені назви центральних органів влади, на які є посилання в тексті статті.

положення щодо медико-санітарного забезпечення засуджених. Подібні активні спроби внесення змін до профільного кодексу не можуть не викликати науковий інтерес. Тому метою статті є аналіз законодавчих ініціатив по зміні КВК України, пов'язаних зі спробами покращити забезпечення права засуджених на медичну допомогу.

Стан медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі неодноразово ставав предметом наукового дослідження як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. До їх числа можна віднести В.А. Бадиру, І.Г. Богатирьова, М.С. В'юник, А.П. Геля, Т.А. Денисову, О.Г. Колба, М.В. Романова, Н.В. Рябих, А.Х. Степанюка, І.С. Яковець. Однак варто відзначити, що в рамках даної статті ми спробуємо розглянути зазначене питання дещо під іншим кутом зору, а саме: не з позиції реального стану дотримання права засуджених на медичну допомогу або його правової регламентації, а в контексті можливих змін у цій сфері, що пропонують народні депутати, що є новизною роботи.

Як вже згадувалось, останнім часом на розгляд до Верховної Ради України направлено низку законопроектів, спрямованих на урегулювання правовідносин у сфері медико-санітарного забезпечення засуджених до позбавлення волі. До основних із них слід віднести: 1) «Про внесення змін та доповнень до Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо забезпечення прав засуджених осіб на медичну допомогу та віросповідання)» від 13.03.2012 р. № 10176 [1]; 2) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації законодавства та забезпечення конституційних прав і свобод осіб, які взяті під варту та які відбувають покарання в установах виконання покарань)» від 09.04.2012 р. № 10316 [2]; 3) «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо підвищення рівня захисту прав засуджених осіб)» від 25.04.2012 р. № 10398 [3]; 4) «Про внесення змін до статті 116 Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо забезпечення прав засуджених

осіб на медичну допомогу)» від 12.12.2012 р. № 1020 [4]; 5) «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо скасування примусового годування засуджених, які відмовились від прийняття їжі)» від 05.02.2013 р. № 2199 [5]; 6) «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації законодавства про попереднє ув'язнення та забезпечення конституційних прав і свобод осіб, взятих під варту, осіб, засуджених до позбавлення волі, а також засуджених, які перебувають на лікуванні в закладах охорони здоров'я за межами установ виконання покарань)», від 13.02.2013 р. № 2293 [6].

Розглянемо детальніше їх зміст. Так, останній з названих документів присвячений ряду складних і дискусійних питань. Звертаючи увагу на пропозиції змін до КВК України, слід відмітити, що загалом вони містять подекуди доволі новаторські погляди. Однак більш детальний їх огляд породжує ряд критичних зауважень. Так, п.1 ч.1 законопроекту пропонується змінити редакцію ст.24 «Відвідування установ виконання покарань». А саме замість діючої редакції: «Без спеціального дозволу відвідувати установи виконання покарань для здійснення контролю мають право: ...», передбачити наступне формулювання: «Без спеціального дозволу відвідувати установи виконання покарань *та засуджених, які у них перебувають*, для здійснення контролю мають право: ...». Втім викликає запитання доречність подібних змін, адже, відвідуючи установи виконання покарань, особи, зазначені в ч.1 ст.24 КВК, і нині мають можливість безперешкодно спілкуватися з будь-ким хто відбуває там покарання.

Також законопроект пропонує доповнити КВК України новою статтею 116-1 «Лікування засуджених до позбавлення волі за межами установ виконання покарань». У частині 1 зазначеної статті пропонується встановити наступні положення: «1. Особи, які засуджені до позбавлення волі, мають право на отримання медичної допомоги за межами

установ виконання покарань у державних та комунальних закладах охорони здоров'я на безоплатній основі або у приватних закладах охорони здоров'я на платній основі, у тому числі за кордоном».

Аналіз пояснювальної записки до даного документа, на жаль, виявив, що його автори не звернули уваги і не навели необхідної аргументації щодо можливості належного виконання цих положень, зокрема, щодо можливості реалізації права на отримання медичної допомоги засудженими за межами установ виконання покарань за кордоном [6]. Виникають питання з забезпеченням реалізації комплексу правообмежень, які мають відчувати на собі особи у зв'язку з їх засудження до позбавлення волі. Вважаємо, що авторам законопроекту слід було більш детально прописати необхідність введення таких радикальних заходів, як фактичний дозвіл на виїзд засудженим до позбавлення волі за кордон, хоч і з таких поважних причин, як отримання медичної допомоги. Крім того, у проекті не зазначено хоча би приблизне коло захворювань, за наявності яких засуджені можуть виїжджати на лікування за межі нашої держави. А отже, засуджений, який захворів навіть на нетяжке захворювання, теоретично матиме можливість покинути територію України. Розробка механізму надання можливості виїзду засуджених, має бути поєднана з впровадженням і додаткових механізмів гарантування подальшого повернення засудженого на Україну.

Нарікання викликають також положення п.3 ч.2 тієї ж статті 116-1: «Особам, засудженим до позбавлення волі, які перебувають на лікуванні в закладах охорони здоров'я за межами установ виконання покарань дозволяється:

без обмеження листуватися, одержувати грошові перекази, посилки (передачі) і бандеролі, витратити гроші, *без обмеження у часі та кількості мати побачення з родичами та іншими особами*».

Не зрозуміло, навіщо автори законопроекту вчинили спробу закласти явно дискримі-

наційні положення до тексту КВК України, передбачивши, що засудженим, які перебувають на лікуванні в закладах охорони здоров'я за межами установ виконання покарань, надається право без обмежень мати побачення з родичами та близькими, в той час, як для засуджених до позбавлення волі, що відбувають покарання в виправних колоніях, автори пропонують збільшити лише кількість короткострокових побачень на місяць з одного до двох. Виникає запитання, чому правовий статус засуджених, які не хворіють, має бути більш обмежений від тих, хто перебуває на лікуванні?

Перейдемо до розгляду наступного проекту Закону України «Про внесення змін до статті 116 Кримінально-виконавчого кодексу України» (щодо забезпечення прав засуджених осіб на медичну допомогу), метою якого, за визначенням його розробника, є вдосконалення кримінально-виконавчого законодавства в частині передбачення права засуджених осіб на вільний вибір і допуск лікаря для отримання медичної допомоги. Як вказується у пояснювальній записці до законопроекту, кримінально-виконавче законодавство не містить чітких норм про право засуджених осіб на вільний вибір і допуск лікаря для отримання медичної допомоги у місцях позбавлення волі.

Проте, аналіз положень проекту Закону показує, що його прийняття навпаки, може потягти невинуватене обмеження в реалізації засудженими права на вільний вибір лікаря. Так, документ пропонує закріпити, що: «Засуджена особа або її представник мають право звернутися з заявою до керівництва установи виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України з проханням надати їй лікаря-фахівця. Відшкодування витрат, пов'язаних із залученням обраного лікаря-фахівця, здійснюється за рахунок засудженої особи, якій надавалась медична допомога, або її родичів». Подібне формулювання може спровокувати хибний висновок, що послуги нібито усіх без винятку лікарів-фахівців повинні сплачуватись

засудженим або його рідними. Крім того, передбачення процедури подання заяви засудженим без визначення підстав для відмови в її задоволенні, жодним чином не сприятиме ефективній реалізації прав засудженими.

На нашу думку, у чинній редакції ст.116 КВК України право засуджених на вільний вибір лікаря закріплюється більш чітко та правильно: «5. Засуджений має право звертатися за консультацією і лікуванням до установ, що надають платні медичні послуги. Оплата таких послуг і придбання необхідних ліків здійснюються засудженими або їхніми родичами за рахунок власних коштів».

Що ж стосується включення до названої норми положення про обов'язкове подання заяви до керівництва установи виконання покарань, то з огляду на п.4 ст.116 КВК України, в якому передбачено, що: «Порядок надання особам, які позбавлені волі, медичної допомоги, організації і проведення санітарного нагляду, використання лікувально-профілактичних і санітарно-профілактичних установ охорони здоров'я і залучення з цією метою їхнього медичного персоналу визначається нормативно-правовими актами Міністерства юстиції України і центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я», встановлення порядку подання заяви на рівні закону не повною мірою відповідає загальним засадам законодавчої техніки, адже подібні процедурні моменти мають закріплюватися підзаконними нормативно-правовими актами.

Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України» від 05.02.2013 р. № 2199 присвячено лише одному питанню, а саме вирішенню проблеми примусового годування засуджених, що відбувають покарання у виді позбавлення волі і які відмовилися від прийому їжі (оголосили голодування). Можливість такого годування на даний час передбачена ч.3 ст.116 КВК України, його процедура визначена у Інструкцію про умови тримання і

порядок примусового годування в установах кримінально-виконавчої системи осіб, які відмовляються від уживання їжі, затвердженій наказом Державного департаменту України з питань виконання покарань, від 12.06.2000 р. У названих актах передбачено, що у разі заявленої засудженим відмови від прийняття їжі, якщо це загрожує його життю, допускається примусове годування за медичним висновком.

Примусове годування засуджених вже доволі тривалий час застосовується при відбуванні особами позбавлення волі, однак із початком інтеграційних процесів по входженню України до Європейського Співтовариства погляди на питання порушення прав засуджених поступово змінюються. З прийняттям Європейським судом з прав людини у 2005 році рішення по справі «Невмержицький проти України» було фактично визнано, що зміст зазначеної Інструкції² порушує права засудженого щодо умов тримання під вартою, позбавляє засуджених належного медичного лікування, а примусове годування засудженого визнано практикою катування [7].

Однак за останні 8 років, що минули з часу прийняття Європейським судом зазначеного рішення, Державна пенітенціарна служба України та Міністерство юстиції України не взяли його до уваги, і результативних дій по зміні чинного законодавства у цій сфері не було здійснено.

Варто відмітити, що запропонована редакція статті 116 КВК України не передбачає повну заборону примусового годування засуджених. Його застосування залишається можливим в окремих випадках, зокрема, у разі коли засуджений, що оголосив голодування, за висновками лікарів має психічне захворювання. Безперечно, наявність таких виключень з загального правила слід визнати

² Слід зауважити, що на час застосування примусового годування щодо Є.І. Невмержицького діяла інша інструкція, однак за змістом вона майже тотожна діючій.

позитивним.

Отже, враховуючи положення статті 28 Конституції України, де зазначено: «Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Жодна людина без її вільної згоди не може бути піддана медичним, науковим чи іншим досліддам», прийняття запропонованого законопроекту слід визнати своєчасним і обґрунтованим.

Розглядаючи законопроекти «Про внесення змін та доповнень до Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо забезпечення прав засуджених осіб на медичну допомогу та віросповідання)» та «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо підвищення рівня захисту прав засуджених осіб)», слід погодитися з фаховою думкою співробітників Головного науково-експертного управління Апарату Верховної Ради України. Зокрема, про те, що пропонується законопроектами редакція абзацу шостого статті 8 КВК України, що стосується права засуджених на вільний вибір і допуск лікаря, може тлумачитись неоднозначно, а тому викликає певні зауваження.

Зокрема, наведені положення³ можна розуміти так, що допуск в установу виконання покарання лікаря, обраного безпосередньо засудженим для надання йому медичної допомоги за власні кошти, буде можливим *не тільки у разі, якщо це виправдано станом його здоров'я та після попереднього проведення медичного обстеження спеціалістами такої установи, а й за будь-яким клопотанням засудженої особи*. Реалізація таких законодавчих нововведень може створити реальні підстави для порушення режиму відбування покарання тих видів, які передбачають обмеження або позбавлення волі. Крім того, за допомогою таких «приватних»

³ Мова йде про наступне положення проекту: «Засудженому гарантується право на вільний вибір і допуск лікаря для отримання медичної допомоги, у тому числі за власні кошти».

лікарів засудженим, наприклад, безперешкодно можуть доставлятися наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги [1, 3]. Ми повністю поділяємо зазначену думку, і погоджуємось, що з огляду на наведене зміни, запропоновані наведеними законопроектами до статті 8 КВК України, потребують суттєвого уточнення та додаткової регламентації.

Слушними також є зауваження, висловлені зазначеними фахівцями щодо законопроекту «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації законодавства та забезпечення конституційних прав і свобод осіб, які взяті під варту та які відбувають покарання в установах виконання покарань)». На їх погляд, заперечення викликає положення про можливість «супроводу» зазначених в ст.24 КВК України осіб, які мають право без спеціального дозволу відвідувати установи виконання покарань «трьома медичним працівникам для здійснення медичного огляду» (частина перша статті 24 КВК у редакції проекту). Адже порядок здійснення медико-санітарного забезпечення засуджених визначається статтею 116 КВК України. Зокрема, в місцях позбавлення волі організуються необхідні лікувально-профілактичні заклади, для спостереження та лікування хворих на інфекційні захворювання в медичних частинах колоній створюються інфекційні ізолятори, а за необхідності засуджений може бути госпіталізований у найближчу лікарню відповідного профілю. Положення ж проекту фактично передбачають можливість поєднання відвідування установ виконання покарань та медичних оглядів засуджених, при цьому не встановлюється жодних обмежень щодо кількості засуджених, які можуть бути піддані таким оглядам. За таких умов відвідування установи виконання покарань будь-якою із зазначених у законопроекті осіб може призводити до повної дезорганізації роботи такої установи [2].

Базуючись на вище викладеному аналізі законопроектів щодо прийняття змін до КВК

України з метою забезпечення права засуджених до позбавлення волі на медичну допомогу, можемо стверджувати, що хоча окремі з них і мають виважений і змістовний виклад, втім значна частина норм цих проектів сформульована не досить якісно, вони не узгоджені між собою та з нормами діючого законодавства. На жаль, подібний аналіз законодавчих ініціатив по зміні окремого інституту кримінально-виконавчого права дає нам можливість зробити попередній висновок і про якість законодавчої роботи над текстом КВК України взагалі. Виправлення такої ситуації вбачається можливим не лише шляхом опрацювання окремих правових норм чи їх інститутів, а за рахунок змістовного аналізу усієї системи джерел кримінально-виконавчого права, вироблення єдиної парадигми їх подальшої оптимізації, з максимальним використанням наявного наукового потенціалу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Проект Закону про внесення змін та доповнень до Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо забезпечення прав засуджених осіб на медичну допомогу та віросповідання) : від 13.03.2012 р., реєстр. № 10176 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=10176&skl=7.
2. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації законодавства та забезпечення конституційних прав і свобод осіб, які взяті під варту та які відбувають покарання в установах виконання покарань) : від 09.04.2012 р., реєстр. № 10316 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=43056.
3. Проект Закону про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо підвищення рівня захисту прав засуджених осіб) : від 25.04.2012 р., реєстр. № 10398 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/>

webproc4_1?pf3511=43264.

4. Проект Закону про внесення змін до статті 116 Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо забезпечення прав засуджених осіб на медичну допомогу) : від 12.12.2012 р., реєстр. № 1020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=44927.

5. Проект Закону про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України (щодо скасування примусового годування засуджених, які відмовились від прийняття їжі) : від 05.02.2013 р., реєстр. № 2199 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45662.

6. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо гуманізації законодавства про попереднє ув'язнення та забезпечення конституційних прав і свобод осіб, взятих під варту, осіб, засуджених до позбавлення волі, а також засуджених, які перебувають на лікуванні в закладах охорони здоров'я за межами установ виконання покарань) : від 13.02.2013 р., реєстр. № 2293 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=45758.

7. Невмержицький проти України // Права Людини в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://khp.org/index.php?id=1075312544>.

Автухов К. А. Законодавча ініціатива змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення права засуджених на медичну допомогу / К. А. Автухов // Форум права. – 2013. – № 2. – С. 7–12 [Електронний ресурс].

Здійснено аналіз законодавчих ініціатив по зміні Кримінально-виконавчого кодексу України, пов'язаних зі спробами покращити забезпечення права засуджених на медичну допомогу. Наведено критичні зауваження щодо змісту окремих новацій, запропонованих в зареєстрованих проектах законів.

Автухов К.А. Законодательная инициатива изменений в Уголовно-исполнительный кодекс Украины по обеспечению прав осужденных на медицинскую помощь

Проведен аналіз законодательних ініціатив по изменению Уголовно-исполнительного кодекса Украины, связанных с попытками улучшить обеспечение права осужденных на медицинскую помощь. Приведены критические замечания по содержанию отдельных новаций, предложенных в зарегистрированных проектах законов.

Avtuhov K.A. The Legislative Initiative Changes to the Penal Code Ukraine on Ensuring Rights of Prisoners to Medical Care

The legislative initiatives to change the Penal Code of Ukraine related in efforts to improve the rights of prisoners to medical care analyzes. Provides critical comments on content of individual innovations proposed in the Draft Law are made.